

Kulturhistorie med plovfurer

Folkehøjskolen og den kulturhistoriske forskning i Danmark

Af Mette Eriksen

Det er tankevækkende, at det man kan betegne som et kildespring til dansk etnologi – »Aarbog for dansk Kulturhistorie« – egentlig skulle have været et jubilæumsskrift udgivet af elevforeningen »Askov Lærings« og omhandle jordnære forhold som vekselbrug og sommerstaldfodring. Dette blev dog forpurret, og interessen rettedes i stedet bagud i kulturhistoriske skildringer af dagliglivet.² Springet var dog ikke stort, da landboforhold og kulturhistorie udmærket kunne forenes i højskoleverdenen – det var to sider af samme sag. Årbøgenes kulturhistoriske skildringer placerede læserne – højskolefolk, som karle og piger – i den rette sammenhæng.

De gav en historisk begrundet identitet.

»Aarbog for dansk Kulturhistorie«, der udkom i årene 1891–1900, er blot ét eksempel på den selvfølgelige forbindelse, der vitterligt var mellem højskoleverdenen, det virkelige liv – oftest landbosamfundet – og så udformningen af kulturhistorie.

Kulturhistorikere i tilknytning til højskolen har gennem godt et århundrede på mange måder foregrebet de forskellige kulturhistoriske initiativer, som vi i dag ser en fornyet interesse for.² Dens skildringer af jævne folks dagligliv i et historisk helhedsperspektiv samt indlevelsen i de pågældende folks forestillingsverden og kultur i det hele taget, er en grund til at fremhæve disse kulturhistorikere.

Ganske særlige forhold har imidlertid præget højskolefolkernes kulturhistoriske skildringer.

Dels bunder højskoletanken jo i sig selv i et romantisk helhedssyn: Herders tanker om fol-

keånd og det enkelte folks særegenhed og Grundtvigs inspiration og særlige formidling af dem. Dels var højskoleverdenens kulturhistorikere selv typisk folk »af bondeæt«. De identificerede sig til en vis grad med en bondekultur, som ikke var deres egen hverdag – hvad enten de nu som teologer tilhørte det gamle grundtvigske borgerskab eller de som seminarister udgjorde første slægtled af afvandrede bønder³ for blot at nævne nogle typiske eksempler. I gensynet med landbosamfundet i højskolesammenhæng genoplivede de så den bondekultur, de fandt værdifuld. Der »valgtes« med andre ord en fortid, som disse meget skrivende folk gjorde til kulturhistoriens objekt.

I det følgende skal ses eksempler på disse højskolefolks vidt forskellige kulturhistoriske genrer. Trods forskelligheder og udpluk vil jeg dog søge at finde nogle af de fælles tråde, der løber i denne folkeligt udbredte, men i forhold til universitetet på mange måder forkætrede kulturhistorie.

Troels-Lund og folkelivsskildrerne

I 1880'erne brød interessen for kulturhistorie rigtigt igennem. I en tid, der i flere henseender prægedes af »opbrud fra bygden«, var der karakteristisk nok mange bagudrettede initiativer. På dette var Bernhard Olsens indsamling af bondekulturens frembringelser til sit dengang lidet anerkendte folkemuseum og Troels-Lunds beskrivelser af dagliglivets materielle og åndelige forhold markante eksem-

Mette Eriksen, f. 1956, mag.art.

Artiklen er en bearbejdet udgave af magisterforelæsning i Europæisk Etnologi 1987.

1. Hans Lund 1965 s. 278f og Claus Bjørn 1978 s. 91–94.

2. Nipperdey, Th. 1977 om den fornyede interesse for historisk-antropologi, dagliglivshistorie og mentalitetshistorie – og om den gamle »Kulturgeschichte«.

3. Th. Kjærsgaard 1979 s. 178 og 182f.

pler. For Troels-Lund blev det et hårdt kritiseret felt, han gjorde til sit arbejdsområde. Især fra tysk hold blev studiet af »niedrigen Bedürfnisse« angrebet, udtryk som det var for en klemt lille stats nationale slaphed.⁴ Troels-Lund mente imidlertid, at dagliglivets kulturhistorie – foreningen af beskrivelsen af den materielle og åndelige kultur – ville bringe den »duft og farve«, som for datidens kulturhistorikere ellers ville forsvinde i kildegranskning og i begivenheds- og personfikseret stats- og politisk historie. Troels-Lund formåede dog ikke at forbinde sine evolutionistiske metamorfoser og beskrivelser af dagliglivets forskellige dele til en helhed – forstået som menneskelig handling og mentalitet, »hverdagens forståelsesformer«, set på baggrund af mere materielle vilkår. Men de jævne dagligdags forhold var med ham indlemmet i dansk kulturhistorie.⁵

Selv havde Troels-Lund intet med folkehøjskolen at gøre, men han virkede i det samme nationalromantiske rum. Og han var i sit lille forsvarsskrift »Om Kulturhistorie« (1894) opmærksom på den »kulturdrift« og »åndelige jordbund«, som folkehøjskolen efter hans mening havde skabt – kanaliseret i såvel smørproduktion som »historisk sans« hos ganske almindelige bønder.

Blandt de første kulturhistorikere befandt sig også vore folkelivsskildrere. De var typiske repræsentanter for højskolefolk, der drog ud i landet for at vække nationalt og folkeligt – og for ved selvsyn at kunne beskrive og påpege værdier i den traditionelle bondekultur, som bønderne under produktionsomlægningen og markedsintegreringen var i færd med at lægge bag sig.

Denne genoplivning blev skildret af degnesønnen og højskolemanden Anton Nielsen – »selv en halvblods bonde«, som han betegnede sig. I sit kulturhistoriske »forårsarbejde« »Den danske Bonde« (1887) søgte han således at modvirke »kulturens nivellerende indflydelse« og i stedet vise bonden »sin rette natur« som »sin faders ægte søn« med et

»hjærtelag« af særegen og sejlivet karakter. Bonden skulle, efter Anton Niensens mening, holde sig for god til efterabning af den urbane stil i f.eks. klædedragten. Han hånedes således »gårdmandsjunkere« og »malkekومتesser«. Denne »bondestil« var for ham den »forkerte« kommunikation. Bonden havde nemlig ingen bevidst skønhedssans. Selv skabte Anton Nielsen sig i øvrigt en slags nationaldragt, en lyseblå vadmelbluse, som næsten blev uniform på hans egen højskole i Vester Skerninge.⁶

H. F. Feilbergs tidlige folkelivsskildring »Fra Heden« (1863) var et tilsvarende forsøg på at skildre en harmonisk og særegen kultur – her en lokalt afgrænset helhed i det slesvigske Valsbøl sogn. Skildringen blev opbygget som et inventarium i slægt med oplysningstidens statistisk-topografiske beskrivelser, hvor en del omhandlede næringsliv, en del dagligliv og sædvane og endelig en del – inspireret af romantisk folkekultursopfattelse – den ejendommelige og nationale egenart. Feilberg foretrak denne, for den »falske« civilisation eller det på Valsbølegnen så stærke tyske islæt. Bondens liv sås i nær tilknytning til landskabet. Og »omgivelserne – lynghedens poesi og stærke dufte – afspejler sig i bondens sjæl«. Den harmoniske skildring med fornemmelse af oprindelighed og »hedensk underbygning« var typisk skrevet af en højskolemand med jordbruget på afstand. Generelt kan folkelivsskildringerne siges at have været medvirkende til at danne den idealiserede forestilling om den »rodfæstede« bondekultur, som indgik i den grundtvigske forestillingsverden og altså også i den kulturhistoriske tradition, som etnologien er spiret af.

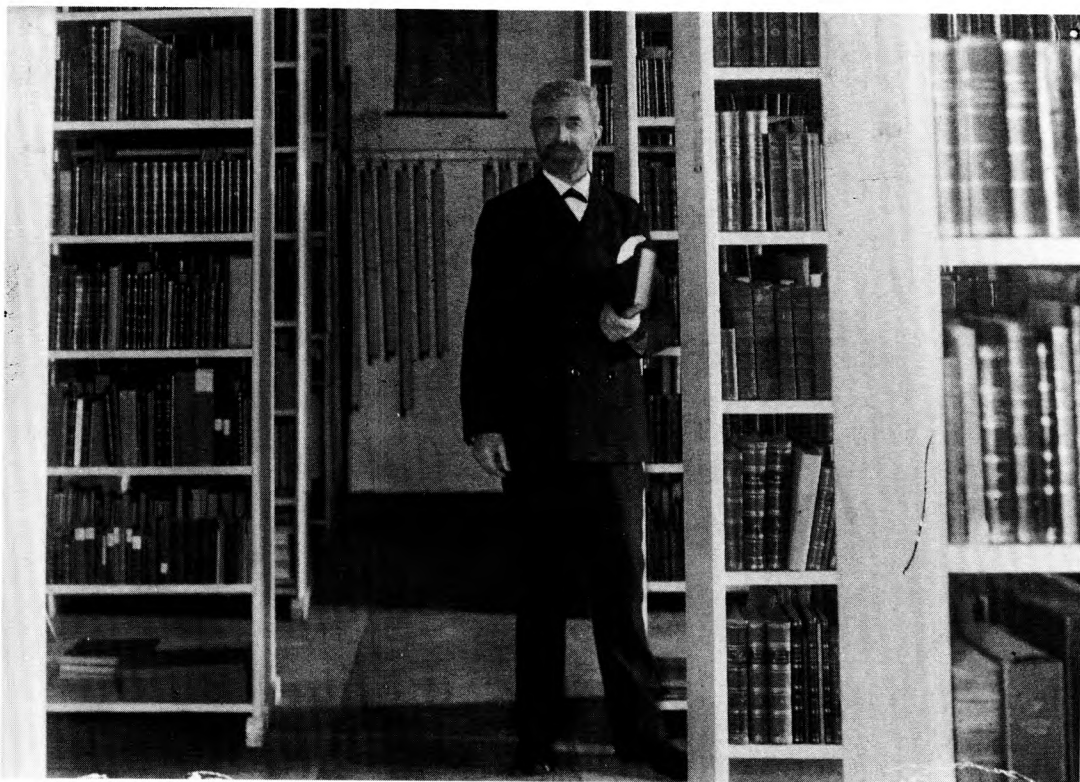
»Aarbog for dansk Kulturhistorie«

Det største samlede ikke-lokal-bestemte kulturhistoriske initiativ er »Aarbog for dansk kulturhistorie« (1891–1900). Den blev skabt

4. Bj. Stoklund 1987.

5. Bj. Stoklund 1981 s. 64.

6. Anton Nielsen 1896 s. 127.

Poul Bjerger, gårdmandssøn, højskolelærer og bibliotekar på Askov højskole. Initiativtager til Aarvog for dansk Kulturhistorie – og formand for »Askov Lærlinge«. Foto i Askov Højskoles arkiv.

uden for København i miljøet omkring Askov Højskole af de to drivende kræfter: Poul Bjerger, lærer og bibliotekar på Askov højskole og Poul Hansen, lærer og senere forstander på Vallekilde Højskole. Begge var de gårdmandsbørn der på Askov blev inspireret af forstander Ludvig Schrøders historieforedrag. De historiske studier fortsatte de på egen hånd – for Poul Hansens vedkommende kraftigt bakket op af historiker og daværende rigsarkivar A. D. Jørgensen.⁷

»Fortalen« i den første Aarvog (1891) udtrykte en bred forståelse for, hvad kulturhistorie var:

»Meningen med bogen er at bidrage til, at vort folks kulturhistorie bliver dyrket i større omfang og kendt i videre kredse end hidtil, særlig den del af kulturhistorien, der omfatter det jævne dagligdags liv, der i den løbende tid er ført på land og i by. Her skulle være plads

til historiske skildringer ikke alene af bondens kår, men også af hans arbejde i mark og i gård«.

Klart blev der endvidere lagt op til, at folket, d.v.s. tidligere højskoleelever, selv skulle skrive – et folkeligt skrift var det vel. At dette folkelige ideal må tages med et vist forbehold viser alene den kendsgerning, at kun tre ud af en stor flok bidragsydere var bønder – og hvilke bønder! De fleste skribenter var altså højskolefolk, seminarister og teologer – mange dog fra gårdmandshjem. Ganske enkelte var fagfolk fra den etablerede historiker-verdens periferi. Epokegørende var det dog, at så mange var amatører i de historiske studier.

Emnemæssigt spredte årbøgerne sig over et bredt felt, dog med hovedvægt på bondesamfundet. Fra historikerhold foreslog man, at bøgerne, når de sådan indeholdt »bonde- og

7. Claus Bjørn 1978 s. 86.

agrарhistoriske skildringer«, blev kaldt »Aar-bog for dansk Bondekultur«, da kulturhistorie jo for etablerede historikere var ensbetydende med højere stænders kulturhistorie.⁸ Det brede oplæg blev dog fastholdt.

I modsætning til de førnævnte harmoniske folkelivsskildringer var der tiest tale om skildringer af handling, af bondeaktivitet, af folkelige oprør mod en styg godsejer – ikke uden tanke på Stavnsbåndsjubilæet i 1888. Klare forestillinger om en ulige magtfordeling, kultursammenstød og »socialt drama« skildredes lyslevende. Og der var for mange af bidragsyderne tale om forudgående ambitiøse kildestudier. I selve emnevalget sporedes dog højskolens prægning: i den indbyggede søgen efter identitet, rod og stærke forfædre – ikke som ellers almindeligt i højskolen i sagatid og myter, men derimod blandt ganske jævne bønder.

Inspirerede af Poul Hansens programagtige afhandling i årbøgernes første bind om »Bonde og Herremand – et Tidsbillede fra Hoveritiden« leverede årbøgernes tre bonde-skribenter vægtige bidrag. N. Rasmussen Sø-kilde var en af dem, Lars Frederiksen en anden. Sidstnævnte var friskolelærer og gårdejer og han skildrede sin opsætsige farfader på Ryslinge-egnen i et såkaldt »Tidsbillede fra det 18. århundrede« (1893). Farfaderen protesterede mod herremandens vider og vedtægter, hvilket de øvrige bønder syntes var en »priselig Ting« – derimod ikke, da han brød ud af det for ham tyngende landsbyfællesskab og dyrkede ny jord på eget initiativ. Der var alt i alt tale om en karakterskildring af bonden som et viljestærkt individ, mundtligt overleveret Lars Frederiksen, der således så den grå »fæstebondetid« gennem sit ganske særlige kulturelle filter.

Også N. J. Termansen var gårdmand, men samtidig politiker og ven med både N. F. S. Grundtvig, Christen Kold og Ernst Trier – højskoleverdenens ubestridte foregangs-mænd. Han ville i sin »kulturhistoriske skil-

dring« (1891) vise, at ikke alle bønder var som drukkenbolten Jeppe – man kunne vel »forvalte sine pund«, trods ydre trykkende kår – have »sans for noget højere end at trælde for føden«. Termansen nævnte endvidere, at hidtidige ganske udenforstående, medfølende og mørke historiske skildringer af bonden havde undervurderet hans modstandskraft og stod fjernt fra forståelse og fortrolighed med hans virkelige natur. I et sirligt brev til Poul Bjerger forklarede han, hvorledes en af hans egne »indre livs historier«, en oplevelse af en grå bondes følsomme sind, havde givet ham denne indsigt.⁹

Et bredt spektrum af senere etablerede fag og faggrene var repræsenteret i årbøgerne: folkekultur, folkeminder, religionshistorie, landbohistorie, dialektologi – og til trods for den dominerende »gårdmandslinje«¹⁰ er det en usædvanlig samling af originale bidrag fra folkelivsforskningens første tid.

Enkelte skal fremhæves. Således Evald Tang Kristensen, seminarist og statsstøttet folkemindesamler, for sine persontegninger. Bl.a. en levnedsskildring af en særling fra den jyske hede (1897) – »for det har kulturhistorisk interesse at fremdrage træk på originalernes område, også iblandt almuen, ej alene til morskab, men også til belæring«. At øge forståelsen for kulturbestemte skæbner, indfølende skildret nedefra på baggrund af givne vilkår, var Evald Tang Kristensens ærinde. Han indsamlede selv mundtlig tradition og medvirkede få år senere i 1904 til oprettelsen af Dansk Folkemindesamling sammen med H. F. Feilberg.

Feilberg, der boede i Askov som pastor emeritus, bidrog årligt til årbogen med artikler af nærmest sammenlignende religionshistorisk art om den gamle bondekulturs sjæle- og skæbnetro. Han skildrede med en fin indlevelse også andre folkeslags mere »primitive« forestillingskreds.¹¹ Og som i den førnævnte folkelivsskildring spores en interesse for lokalgroede helhedsprægede livsformer på

8. Brev fra Gustav Bang til Poul Bjerger d. 28.3.1896 i Kgl. Bibl.

9. Brev fra N. J. Termansen til Poul Bjerger 7.11.1890 i Kgl. Bibl.

10. Th. Kjærgaard 1979.

11. Sandsynligvis er han inspireret af Tylor – grundlæggeren af britisk social antropologi, jvf. Bjarne Stoklund 1983 s. 18.

et i hans øjne lavere kulturtrin. På samme tid arbejdede Feilberg i øvrigt karakteristisk nok med omfattende og minutiøse selvstudier af dialekter og udgav »Bidrag til Ordbog over jyske Almuemål«.

Marius Kristensen, der var filolog og højskolelærer også i Askov, bidrog med en artikel om dialekter og folkemål (1897), hvor højskoleverdenens tanker om modersmåls og åndslivs uadskillelighed klart spores. Hans faglige hovedværk var imidlertid af en ganske anderledes lærd og specialiseret art, nemlig om »Fremmedordene i det ældste danske skriftsprog«.

Endnu et bidrag til et væsentligt etnologisk forskningsfelt leverede historikeren P. Lauridsen med artiklen om den gamle danske landsbys udvikling fra bolskifte til solskifte (1899). En væsentlig pointe for ham var således påvisningen af, at den var opstået på den enkelte bondes eget initiativ. Andetsteds skrev han om markante forskelle på tysk og dansk byggeskik – også et udtryk for den udbredte opfattelse af sammenhængen mellem folkekarakter og national egenart.

»Kulturbillede« og »tidsbillede« var de rammer, Poul Bjerger gav sine bidragydere at udfylde. Selv sandsynligvis inspireret af Troels-Lund og måske renæssanceforskeren Jacob Burchardt – hvem ved?

Perspektivet var for det meste set nedefra, fra enkeltskæbner og ydmyge eksistenser. Vilhelm Bangs bidrag om »Mestermannen« (1893) (bødlen) var ét eksempel og P. C. Kristensens om »Kæltringeliv« (1897) et andet. De store begivenheder skildredes fra periferien, fra folket selv. Således skildrede H. Nutzhorn den første Himmelbjergfest i 1839 (1893) og Jens Schørring så Pariserrevolutionen fra Regensens vinduer. Kun indirekte i emnevalget, først og fremmest bondekulturen med fædreland og modersmål som overordnede begreber, sporede højskolens påvirkning. Der var således ingen vækkende tone som i folkelivsskildringerne, heller ingen tydelig redefinering af bondekulturen. »Bonde-

stil« og materiel kultur blev i det hele taget kun sparsomt berørt.

Denne oprensning kunne givetvis fortsættes – det vil jeg imidlertid ikke, blot sammenfattende karakterisere årbøgerne som beskæftigende sig særligt med bondekulturen, den enmæssige bredde i fortalen til trods. Det var en bondekultur af kød og blod. Der vistes brudflader og fornemmelse for sociale og økonomiske uligheder og bonden trådte frem som individ, hans handlinger skildredes og der øjnes en forståelse for sammenhængen mellem vilkår, dagligliv og trosforestillinger.

Årbøgernes forskelligartede bidrag var for det meste fjernt fra skrivebordskonstruktioner. Egne optegnelser eller mundtlig overlevering, såkaldte »bløde kilder«, var almindelige ved siden af arkivstudierne. Og af stor betydning for initiativtagerne var udgangspunktet i det personlige engagement. De ville noget med deres kulturhistorie. I et brev til Gustav Bang understregede Poul Bjerger således betydningen af at forstå og formidle bondens egen kulturhistoriske skildring – som »vidnesbyrd om hans kultur«, hvilket Gustav Bang i et forudgående brev betegnede som »videnskabeligt diletterierik«.¹²

Årbøgerne ophørte i 1900. Men det identitetsgivende aspekt videreførtes i bl.a. de amtshistoriske årbøger. Flere af bidragyderne fortsatte i øvrigt direkte over i den første amtsårbog, »Fra Ribe Amt«, der blev påbegyndt i 1904.¹³

Den bredt anlagte kulturhistorie blev nu i højere grad lokal og institutionaliseret i Dansk historisk Fællesforenings regi. Stedet og menneskene var ikke i samme grad som i årbøgerne typeeksempler. Målet var nu snarere genkendelighed. De kulturhistoriske skildringer blev i højere grad inventarier – dele af folks eget kognitive landskab. Kirken og skolen, oldtidshøjen og kæmpegraven, bystaven og bystævnet blev beskrevet og blev lokale identitetsgivende »kultsteder«.

Også her var det de grundtvigske gårdmænd – præste- og skolefolk, der skildrede og til dels skildredes. Og værd at nævne i for-

12. Poul Bjerges kladder i et brev fra Gustav Bang 28.3.1896 i Kgl. Bibl.

13. P. V. Christensen 1979 s. 194f.

bindelse med denne kulturhistoriske genre er foreningslivet, der rigtigt trivedes med den stigende historiske hjemstavnsbevidsthed.

Hvad der tidligere blev kaldt kildespringet til etnologien eller folkelivsforskningen, institutionaliseredes nu under en bred kulturhistorisk hat – i foreninger, tidsskrifter og samleværker såvel som i arkiver og museums-mæssig sammenhæng. I bl.a. Folkemindesamlingen og i Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser var bondekulturen stadig her i midten af vort århundrede det foretrukne forskningsfelt, der studeredes i nært samarbejde med stednavne- og dialektforskere. Senere etableredes institutter indenfor de pågældende fag. Genstande, arbejdsmetoder og skikke studeredes på positivistisk vis – stykkevis og delt. Skildringer af kulturelle helheder trivedes nu engang bedst udenfor ferske og videnskabelige miljøer. Et egentligt paradigmeskifte i den kulturhistoriske forskning, fra studiet af elementer til studiet af hele kulturelle systemer, skete først i løbet af 1960'erne med antropologiens stigende indflydelse. I 1971 førte det således til en faglig kursændring og faget ændrede navn fra Materiel Folkekultur til Europæisk Etnologi.¹⁴

»Røddinggruppen« og Hans Lunds højskole

Men en slags kulturhistorie trivedes stadig længe i tilknytning til højskoleverdenen. Således kan den såkaldte »Historikergruppe« eller »Røddinggruppen«, som den hed de første år, med en vis ret betegnes som en grundtvigsk præget modkultur indenfor den øvrige etablerede historikerverden. Den bestod af så indbyrdes forskellige folk som Kjeld Winding,

Roar Skovmand, Axel Steensberg, Troels Fink, Ib Koch Olsen¹⁵ m.fl. og på Hans Lunds højskole holdt den fra 1934 årlige sommermøder hvor historieopgaver drøftedes: I besættelsesårene førte fællesskabet til udgivelsen af serien »Vi og vor Fortid«, hvor blandt andre Axel Steensberg skrev om »Den danske Landsby« (1940) og Roar Skovmand om »Højskolen gennem 100 år« (1944). Udgangspunktet i folkelige sammenhænge og skildrernes folkelige og vækkende karakter var et udtryk for den »virkelighedstroskab«, den selvfølge sammenhæng mellem historie og personligt engagement, der kendetegnede højskolefolk.¹⁶ Det var således snarere sociale og kulturelle bevægelser end lokalt afgrænsede kulturer, der her skildredes. Rødding Højskole var som de fleste af den tids højskoler, solidt plantet i et velintegreret grundtvigsk landbosamfund. I dette kulturelle rum, i Hans Lunds forstandertid (1926–52) især, dyrkedes den helhedsprægede og rodfæstede bondekultur i ideal som i praksis. Højskolen dannede derfor en naturlig ramme omkring møderne i »Historikergruppen« og mange af deltagerne havde tilmed været lærere der: Dette kulturelle rum vil jeg give et lille billede af i en case-study¹⁷ – en skitse af højskolens dagligliv, for på den måde at komme nærmere kulturhistorikernes egne forudsætninger.

Et markant træk i højskolens struktur var således forstanderen med sin kone, der næsten virkede som husbond og madmor i et stort traditionelt bondehushold, selvom der naturligvis var særlige sfærer for forstanderfamilien og lærerne, eleverne og folkeholdet. Forstander Hans Lund var patriark, myndig og udadvendt. Han bød velkommen til nye elever i højskolegården og kendte hver især på

14. Bj. Stoklund 1979 a+b.

15. Georg Hansen og Friedlev Skrubbeltrang er også hver for sig typiske repræsentanter for højskolens kulturhistorikere – den ene udenfor og den anden indenfor universitetskredse. Så vidt vides er de dog ikke tilknyttet »Historikergruppen«, men begge har undervist på Rødding Højskole – »har stået i lære hos Lund«.

Georg Hansen skildrede hele kulturelle typer f.eks. »Degnen« (1944) og »Præsten« fra deres alment menneskelige eller »sjælelige« side i forskelligt »klædebon« afhængig af tidens sociale og økonomiske vilkår. Disse var sekundære historiske drivkræfter i forhold til mennesket selv.

16. Roar Skovmand 1981 s. 181–194.

17. Det følgende bygger på mit speciale: »Højskolestil og landbolivsform« – under udgivelse.

At leve og ånde med historien betød for forstander Hans Lund også deltagelse i det daglige arbejde på højskolegården. Bonden, der sagde »kom« istedet for »gå« – i praksis blev det dog oftest ved en næsten rituel daglig runde i mark og stald. Til gengæld var han en af vore bedste skildrere af bondekulturen i sine foredrag og bøger. Foto tilhører Elsebeth Lund Smidt, »Tanderupgård«.

slægt og hjemegn. Han holdt foredrag vidt omkring i forsamlingshuse og foreninger og medvirkede i utallige bestyrelser i historiske, sønderjyske eller landbrugsmæssige sammenhænge. Han gik daglige runder i mark og stald, og selvom hans praktiske deltagelse nærmest blot var symbolsk – han nød således at gå i solen bag sin plov, men næppe at sprede møg¹⁸ så var han landmand og ikke »galocheforstander«.¹⁹ Han ville »leve og ånde med historien« – på højskolegården, i dagligdagen såvel som i foredrag og skrivi, selvom dagen ofte blev tilbragt ved skrivebordet med optegnelser og bogstaber. Fru

Lunds virkeområde hørte mere huslivet til – som højskolemoder bar hun nøglerne, sad inde med omsorgen, overblikket og det mere musiske.

Børn og gamle, lærere og elever, folkehold og forstanderpar levede med i den store udvidede familie, og til trods for »sfærerne« og den vidtforegrene hierarkisk-patriarkalske struktur, så gav idealet om ligeværdighed sig udtryk i et karakteristisk grænseoverskridende fællesliv. Strukturen oplevedes som flad – omend med yder- og inderkredse. Loyalitet og fornemmelse af »at trække på samme hammel« – dagen lang, hele tiden – forventedes af alle. Til gengæld ydede forstanderen en patriarkalsk beskyttelse og højskolen opfattedes klart som mere end et undervisningssted. Den var også et hjem med et forbilledligt jævnt og muntert, virksomt dagligliv. Selve den kendsgerning, at højskolen i vid udstrækning fungerede som en selvforsynende gårdenhed med en dags- og årsrytme fra skiftedag til skiftedag vidnede om afspejlingen af en helhedspræget landbolivsform.

Hvad angår idealkulturen i undervisnings-sammenhæng, så var der heller ikke her tvivl om forbilledet. Horisonten var vid, men ud-sigtspunktet var fortrinsvis den brogede og idealiserede bondekultur. Den kunne vise sig i kavalkader, folkedanse og sanglege, der, som gymnastiklærerinden Anne Marie Børup skrev, »lever deres skjulte liv i folkesjælen og pludselig lever op på ny, springer frem i sind og tanke i al deres umiddelbarhed og naturlighed«.²⁰ Især i håndgernings- og boliglæretimerne hentedes inspiration i den enkelhed, ægthed og helhed der for bonden var natur. Mette Fog Pedersen skrev således om bondens efterlignelsesværdige »stilintuition«, som den sås i almuestuen. Og Else Koch, der underviste i vævning – og dansk bondekultur – ønskede sig tilbage til en tid, hvor »Haanden maa ledes, drives af Aanden, og Aanden maa være bundet af Haanden – først saa skabes Helheden – det som kan nære mere end

18. Nanna Bjelkes tale ved afsløringen af Hans Lunds portræt i Billedsalen på Folkhjem.

19. Opfattelsen af forstanderen som forbillede og oplevelsen af det ligeværdige fællesliv, som omtales nedenfor, deles af de fleste elever, men udtrykket er nu Alfred Olsens, elev 1934–35.

20. Anne Marie Børup: Lærebog for Delingsførere (1946).

Menneskets Legeme«. ²¹ Begge kæmpede de en ihærdig kamp mod de urbaniserede bondehjem, mod nips, etamine og finér ²² – en kamp mod »kulturel fernis« og kunstbroderi, som også forrige århundredes folkelivsskildrere og højskolefolk kæmpede. Bondekulturen vidste de godt hvad var.

Formidlingen af bondekulturens værdier skete dog især gennem forstander Lunds dansk-timer, hvor forfattere med god forståelse for bondens liv blev gennemgået – således Steen Steensen Blicher, Jakob Knudsen, Gunnar Gunnarsen foruden Jeppe Aakjær og Skjoldborg m.fl. Især dog i historiske foredrag og »samtaletimer« og i mange artikler i årskriftet skildrede han »Bondegerning og Bondesind« kort og godt som det gode liv. At være bonde var nemlig ikke blot og bart et erhverv, en bestemt socioøkonomisk indretning – nej, det var »en livsform – a way of life – enestående og uerstattelig med særlige menneskelige og åndelige værdier« ²³ – en subjektiv måde at forholde sig den historiske virkelighed på, som han især fandt forståelse for hos den engelske historiker Trevelyan. ²⁴

Bondens livsform var for Lund naturlig, tidløs og uendelig helhedspræget med stærk tilknytning til jord og slægt. Og fælleslivet var både ligeværdigt og forpligtende – på en gang et frit og et bundet liv midt i mark og mulde... Lund talte om en slags »livsforms-økonomi«, om betydningen af »det lange perspektiv i selvejet« og af at have hjem og bedrift under samme tag for rigtigt at kunne »virke« og have »kærlighed til sin gerning«. Og det religiøse livssyn hang sammen med selve den »rodfæstede« livsform med landsognet som en afgrænselig helhed. Bonden handlede, som Jakob Knudsens bønder, efter »umiddelbare livsinstinkter« som var »den

ædle frugt af slægtleds dyrekøbte erfaringer« – altså en slags »seje mentale strukturer«. For Lund var denne helhedsprægede og tilkæmpede livsform en »livsbetingelse« for hele folket. Der var ikke rigtigt plads til alternativer i hans verdensbillede – andre livsformer var gået så at sige fejl i byen! ²⁵

Ikke alene den stedlige og miljømæssige forankring, men også den tidsmæssige var et vigtigt identitetsgivende aspekt i højskolens idealkultur. Lund forklarede i sin åbningstale i 1926, hvad der for ham var »Historisk Sans«:

»Det vi tror på er de historiske Begivenheders egen indre Kraft – til at kaste Lys over Menneskers Liv, klare Kræfterne med hinanden, føle ny Styrke, kalde på det beslægtede og rejse det til Liv, åbne nye Udsigter og lade os føle de dybe Sammenhænge bag Overfladebegivenhedernes Blændværk.« ²⁶

Højskolens karakteristiske historisk-poetiske grundsyn anes. ²⁷ Historien var ikke en hob af løsevne kendsgerninger, men en »levende fortælling«. Eleverne skulle ikke alene se sig selv som endnu et slægtled af bønder, men også som underlige og skabte – fortalt ind i en større sammenhæng, med en historisk tradition og en poetisk livstolkning at forholde sig til.

Ikke alene den historiske sans, men også selve formidlingssituationen var betydningsfuld. Historier om slægt og egn kunne bedst videregives af »fortællende Mødre i en Skumringstime«. ²⁸ Her var i øvrigt et nok så karakteristisk genoplivet træk fra den traditionelle bondekultur, nemlig aftensædeskikken: Den fandt en anden af højskolens kulturhistorikere, Holger Kjær i Askov, så inspirerende, at han skrev »Kampen om Hjemmet« (1929) om brugen af mundtlig tradition på Island i

21. Else Koch: Hvorfor er Vævning saa moderne? i Rødding Højskoles Aarsskrift 1936.

22. Mette Fog Pedersen 1970.

23. Hans Lund 1960 s. 211.

24. Hans Lund 1953 s. 10–18.

25. Et sammendrag fortrinsvis af artikler fra Rødding Højskoles Aarsskrift: Hans Lund 1927, 1930, 1935, 1936 og 1938, samt fra optagelser i Hans Lunds privatarkiv i Landsarkivet i Aabenraa.

26. Hans Lund 1926.

27. Se f.eks. Johs. Rosendahl 1958 s. 288 vedr. det historisk-poetiske og det narrative, som vi i dag ville kalde denne opfattelse af historien som fortælling.

28. Hans Lund (1954) s. 234f og 241f.

den oprindelige funktionelle sammenhæng, såvel som genoplivningen af skikken i den grundtvigske friskole og hjemmeundervisning. På lignende vis, gennem engageret og erfaringsrig fortælling, »det levende ord«, fandt Hans Lund altså, at historien måtte videregives i historie- og hjemstavnslæretimerne, måtte opleves på egns- og grænse-landsture, til dialektaftener eller på ture til åndeligt beslægtede landskaber. Elevernes breve, stile og dagbøger vidnede om den selv-følgelige opfattelse af sammenhæng i fortid og nutid. Sidenhen forventedes det så, at eleverne selv tog gerningen op – i en hverdags-virkelighed med plov og gylle, hvor indholdet i begreber som »rodfæstethed«, »dagsværk« og »livsgerning« dog knap var det samme som for idealistiske højskolefolk.

Den subjektive historieopfattelse lå langt fra samtidens ønske om naturvidenskabelig exacthed og den mere materielt orienterede retning, som universitetshistorikere, deriblandt Erik Arup, praktiserede. Hans Lund, der nærmest så sin højskole som modpol til Aage Møllers mytologiske højskole på Rønshoved, havde ganske vist stor respekt for kildekritik og »rene kendsgerninger« – det var således en vidt udbredt »højskolemyte«, at Statistisk Årbog blev brugt som eneste grundbog i hans timer. Han frygtede dog specialiseringens fare og fjernelsen fra det »alment-menneskelige« og »vedkommende« – fra de »henfarne slægter i landets marv«, det »nationale instinkt« og »folkeaanden« – og ikke mindst fra det identitetgivende og oplevelsesmæssige aspekt: Det var der efter hans mening ikke plads til i universitetskredse.²⁹

Det var altså først og fremmest folkets, bondens historie, der fortaltes ud fra det historiesyn, at »beskæftigelsen med Mennesket, som Individualist og i Fællesskab, deres Handlinger, deres Tanker og deres Motiver«. Johs. Rosendahl skriver i 1958 om mellemkrigstidens højskolehistorikere, der trods videnskabelig redelighed, var underlagt en op-

timistisk udviklingstro – og om, hvorledes livssynet afspejlede sig i valg af empiri og forklaringer var det væsentligste for forståelsen af hele kulturen.³⁰

Hans Lund måtte dog i 1952 erkende ændringen i højskolens traditionelle livsforms-specifikke elevrekruttering – og udgangspunktet i bondens tidløse og helhedsprægede livsform blev mere og mere en illusion. Han forlod Rødding og drog ud til »Tanderupgård« i Ribemarsken, der næsten uafbrudt havde været i slægtens eje siden 1500-tallet. Her drev han så landbrug med sin svigersøn med det rette sind og et hushold, hvor en overgang fire generationer levede under samme tag.

Hans Lund havde et omfattende forfatter-skab bag sig, og med sin særlige baggrund som højskolemand og sine skildringer især af bondens livsform og livssyn, som han havde på nært hold, var han en fremtrædende repræsentant for højskolens kulturhistorikere, selvom han, så vidt vides, ikke selv betegnede sig som sådan.

Vilhelm Grønbech og Martin

A. Hansen

Efter dette dyk ned i et af de kulturelle rum, hvor en slags kulturhistorie altså blev skrevet især med den traditionelle bondekultur for øje, skal kort karakteriseres et par kulturhistorikere. De var ganske vist ikke selv højskolefolk, men derimod ofte brugt i højskolesammenhæng, da de med et kulturkritisk udgangspunkt gjorde opmærksom på umistelige værdier i traditionelle og fortidige livsformer. Især da i den sækulariserede efterkrigstid, der af Hans Lund i øvrigt i 1952 blev kaldt »højskolens løvfaldstid«, da højskolens traditionelle forbindelse med landbosamfundet langsomt ebbede ud. Det kulturkritiske bestod for begges vedkommende i en søgen tilbage til tabte helheder – denne gang ikke

29. Hans Lund (1954) 1960 s. 236.

Johs. Rosendahl skriver i 1958 om mellemkrigstidens højskolehistorikere, der trods videnskabelig redelighed var underlagt en optimistisk udviklingstro – og om, hvorledes livssynet afspejlede sig i valg af empiri og forklaringer.

30. Hans Lund (1954) 1960.

Martin A. Hansen levede sig ind i fortiden gennem sagn, folkeminder og oldtidslevn – og i selve landskabet med dets naturgroede hele mennesker. Kendt er især »kirkerejserne« og rejsen til barske og øde islandske strøg, hvor der på bedste etnologisk vis deltes vilkår med folk og oplevedes som med fortidsmenneskenes egne øjne. På dette billede ses Martin A. Hansen i feltet på Solvognens findested med sønnen Hans Ole Hansen. Billedet tilhører Erik Aalbæk Jensen, der tog det i 1954.

alene til den brogede bondekultur, men også til oldtidens gråbrune bønder. Ikke for genoplivningens skyld, men netop for helhedens – for »enheden i oldtidens væsen« – for »harmonien mellem menneskets indre og dets omgivelser«.³¹

Således var nemlig Vilhelm Grønbechs motivering i indledningen til »Vor Folkeæt i Oldtiden« (1915), og Martin A. Hansen lod sig senere inspirere heraf i sit store kulturhistoriske værk »Orm og Tyr« (1956) – et værk, der omhandlede overgangen fra hedenskab til kristendom – om vore forfædres tro og de fællesskaber, der opstod omkring de første sognekirker.

Også Martin A. Hansen havde sans for perspektivet nedefra. Det var folkets kultur og folkets tro, der skildredes. Og i en karakteristisk billedskabende stil understregede han, at »religionernes bundflora«, anemonerne, var nok så betydningsfulde i kulturudviklingen som religionernes høje træer – sognets kvaderstenskirker kontra byernes katedraller.³²

Omhyggelige kildestudier lå til grund, men selve formen var, i modsætning til faghistorikerens dissekerende stil, episk – udtryk for en digters syn. For at forstå fortiden og for at kunne fortælle måtte han nødvendigvis, ligesom Vilhelm Grønbech, leve sig ind i den,

31. Vilhelm Grønbech 1955 s. 17 og 23. Bjarne Stoklund gør i 1981 opmærksom på sammenhængen mellem Grønbechs holistiske kulturopfattelse og en senere tids studier af funktionelle helheder.

32. Martin A. Hansen 1956 s. 7.

For Axel Steensberg kunne undren over en plovs udformning og håndtering føre til vidtspændende, sammenlignende og eksperimenterende studier, der skulle dokumentere bondens kår og færdien. Her eksperimenteres med Sattrup-ploven, fundet i Sydslesvig og mage til et mellemstligt redskab, der skønnedes beregnet til særligt intensivt dyrkede brug, afhængig af kvindelig arbejdskraft. Jf.: Axel Steensberg: *Man the Manipulator* 1986 s. 114-118.

Fra en ændret kulturanalytisk synsvinkel kunne ploven imidlertid også ses som et »nøglesymbol« i højskolekulturen – som udtryk for en ideel, men svunden bondekultur – med jordforbindelse. Foto: Grith Lerche 1973. Plousekretariatet, Brede.

digte over kilderne og gøre historien vedkommende.³³

Det var den næsten antropologiske opfattelse af »ætten« som et samfund som en »åndelig størrelse« med et »fælles instinkt« og »en fælles erindring«, der for ham var central.³⁴ Ydermere virkede hans kulturhistorie, der til tider dvælede i kulturbilleder, som troværdige miljøskildringer. Almue mennesket fra den grå oldtid var lige så levende og viljestyret som det »gammelliv«, Martin A. Hansen i den senere essaysamling »Tanker i en skorsten« (1948) får til at træde ud af sin »karvskårne ramme«. Selv Pebringegårdens

skorsten på Frilandsmuseet genoplivede og befolkede han, som titlen antyder.

Til trods for Martin A. Hansens foragt for »gensynsromantik« for al flirten med bondekulturen, forblev disse karakteristiske kulturhistoriske skildringer af tabte helheder, af kulturprovinser, til syvende og sidst skrevet af en mand, der havde forladt landbolivsformen – havde forladt ploven og grebet pennen. Og hans kulturhistorie formidledes til et slægtled af højskoleelever, der langt fra var rodfæstede, havde haft et selvfundet flintredskab i hænderne og følt sig som sidste led i en slægtskæde af jordens dyrkere.³⁵ Og langt fra alle

33. Poul Bagge 1952 s. 85 og Johs. Rosendal 1958 s. 286–290.

34. Johannes Nielsen 1984 s. 566–569.

35. Martin A. Hansen 1950 s. 105–121 om tradition og skelnen mellem forpligtende »arv« og ligegyldige »levn«.

Steensberg og en flok elever på excursion til Skørbæk Hede i 1966. Steensberg formidler kulturhistorie på å-stedet – her fortælles om voldanlæg og agerforekomster. Foto: Nina Fabricius 1966. Plovsekretariatet, Brede.

havde gået bag et spand heste i en dyb plovfure som Martin selv.³⁶

Axel Steensberg

Det var denne fornemmelse af plovfure og en undren over bondens snilde, Axel Steensberg ønskede at videregive sine første hold af etnologistuderende – deri blandt Martin A. Hansens søn. Disse erfaringer fra selv at have gået bag ploven overførte han på det såkaldte »historisk-arkæologiske efterlignende eksperiment« i Lejre. Og mon ikke Steensberg inderst inde hele sit liv har, omend ikke ligefrem »pløjet på Schrøders myter«, så dog virket på den grund han fik lagt i sin egen højskoletid. Selv skriver han om sit foretrukne kulturhistoriske perspektiv:

»Som forsker har jeg stedse bekendt min

kærlighed til overdrevets ingenmandsland. Jeg har gennem de svundne år med forkærlighed holdt til her, hvor jeg i fred kunne dyrke mine fattige afgrøder. Egnen har fristet mig med sine vidder, sin genstridige jordbund, sin barskhed og sine vekslende perspektiver. Her har jeg brudt jord op, drevet hugst og nydt vildtvoksende frugter med egenartet smag«.³⁷

Sammenhængen mellem folkehøjskole og studiet af især bondekulturen på »overdrevet« og i felten var for Steensberg så fundamental, at han i forbindelse med etableringen af Dansk Folkemuseum i Brede udpenslede sig forestillinger om samtidig at skabe et »Askov for den materielle folkekultur«. Et folkeligt museumsinstitut, hvor tilrejsende skulle få mulighed for at tilfredsstille en skabende trang, for forening af hånd og ånd, som en hverdag som specialarbejder umuligt kunne give og som ikke kunne hentes på en

36. Martin A. Hansen 1942.

37. Axel Steensberg 1970 s. 8.

fodboldbane, som han skriver. Den tiltagende fritid uden opfyldelse af »meningsfyldt arbejde« med dagsværks- og livsværkskarakter var for Steensberg en uhyggelig tanke. I Brede ville man derimod få lejlighed til at udnytte hele kulturforskningens videnskabelige apparat. Først og fremmest Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser, hvor elementer af bondens dagligliv indsamledes, og ligeledes Frilands- og Landbrugsmuseets samlinger skulle være tilgængelige for publikum og lejrskoler.³⁸

Axel Steensberg bevægede sig over mange felter som inspektør i Dansk Folkemuseum og senere som professor på det nyoprettede fag »Materiel Folkekultur«, men til forskel fra kulturhistorien, som den dyrkedes uden for universitetet, bar dette fag præg af at skulle uddanne folk til at varetage de kulturhistoriske museers genstandssamlinger. Bondens såvel som borgerens genstande kom under lup – lige fra sorte lerpotter til fajance og porcelæn. »Livet som det levedes« skulle så skildres i »Dagligliv i Danmark« (1963–69) – et kulturhistorisk værk, der skulle ses som pendant til Troels-Lunds. Men opbygningen i saglige monografier skrevet af specialister på baggrund af arbejder-, industri- og håndværkerundersøgelserne i Nationalmuseet, var trods forordet, langt fra skildringer af samlede kulturelle helheder³⁹ – eller livet som det levedes »mellem« monografierne, så at sige.

Det foretrukne forskningsobjekt var og blev for Axel Steensberg bondekulturen:

»Landskabet, landsbyens marker og landsbyen selv, gårdens redskaber og maskiner, dens bygninger og indbo. Alle disse ting har noget at fortælle om samlivet i vort land, en lærdom at bringe om vilkårene for al kulturudvikling, en opøvelse i selvfornægtelse og offervilje, som jo er nødvendig, dersom landet som helhed skal blomstre og og trives til gavn for alle dets områder.«⁴⁰

Axel Steensberg havde med sin højskolebaggrund blik for denne »hele« kultur og for

det »hele« kulturskabende menneske. Således forkastede han, med højskoleverdenens indbyggede foragt for alt døgnflueagtigt og amerikansk, det antropologiske kulturbegreb, der blot reducerede kultur til vaner, mønstre og »massesjæl« – ikke at forglemme samfundsvidenskaberne, der vel nærmest anså livsudfoldelsen for at være determineret af materielle forhold. Mennesket var jo skabt og selv ansvarligt skabende i historien – udstyret med en fri vilje og en evne til at undres. Og »folkekulturen« eller »grundkulturen« kunne være ligeså kulturskabende som »elitekulturen« eller »overkulturen«.⁴¹

Praktiske erfaringer med genstandene selv og forestillingsevne – hånd og ånd – var for ham vigtige kulturhistoriske arbejdsredskaber. Men han var dog samtidig bundet af den historisk-geografiske videnskabelige arbejds metode, hvis mål nok var at skildre »kulturkredse« og udvikling, men ikke just kulturelle helheder og kulturelle processer.

Afslutning

Hensigten med dette rids af den kulturhistorie, der trivedes i nær tilknytning til højskoleverdenen og som af universitetskredse nærmest blev regnet for en slags »åndelig lokal kulturhistorie«, har bl.a. været at skitsere visse indbyrdes fællestræk, til trods for de mange individuelle særtræk. Det har bl.a. været meningen at antyde, hvilken sammenhæng der var mellem udformningen af kulturhistorie og så kulturhistorikernes eget baggrundsmiljø – i hverdagsliv og idealkultur.

Så godt som alle af de nævnte kulturhistorikere var selv lærde – kulturhistorien var måske blot en lille del af deres øvrige »virke«. De havde øjnene op for »alt stort og skønt her neden« – eller rettere for alt, hvad der kunne indfanges gennem deres særlige kulturelle filter. For i de fleste skildringer viste den grundtvigske højskoles idealkultur sig. Såle-

38. Axel Steensberg 1959 s. 44f.

39. Stoklund 1979 s. 109.

40. Axel Steensberg (1944) 1970 s. 41.

41. Se Axel Steensberg 1954 s. 143–158 og Axel Steensberg 1970 s. 122f og 143 f.

des betonedede de selv, at de var af »bondeæt«. Men de havde vel at mærke forladt ploven og sad tilbage med »muldjord i bryst« og en inderlig trang til at genoplive det tabte.

Det sås bl.a. i deres karakteristiske emnevalg. Det var det jævne og muntre, virksomme liv på jord, der skildredes. Dagliglivet, som det levedes af almindelige folk, de vilkår de levede under og den måde, de opfattede omverden på – så vidt muligt med folkets egne ord.

Kulturhistorikerne kom således nærmest til, i deres valg af helhedsprægede fortidige identifikationsobjekter, at beskrive kulturelle helheder, – hele mennesker i hele miljøer – helst der, »hvor solen står med bonden op«.

De valgte så at sige en fortid, der på mange måder var en kontrast til den omgivende verden. Således vækkede de ikke alene folk med deres »levende ord« i foredrag eller på tryk, men de søgte også selv identitet og »rod« gennem deres kulturhistoriske skildringer. Kulturhistorikerne »af bondeæt« havde forudsætninger for at forstå »folket« indefra og nedefra og på sin vis gjorde de sig næsten i deres egen livsstil til ét med livsstilen i den traditionelle og jævne landbolivsform.⁴² Denne genoplivning af fortidige træk i en anden livssituation kunne umiddelbart virke som kontrast til, hvad de i øvrigt forstod ved historie – nemlig at det var noget levende og foranderligt, noget man forholdt sig til »i det nærværende«, havde indflydelse på og virkede i – og altså ikke blot iagttag og genoplivede på nostalgisk vis.

Der var imidlertid tale om to sider af samme sag i og med, at kulturhistorikerne så at sige brugte den traditionelle og »hele« bondekultur som et slags kulturelt medium – en måde at kommunikere tilhørsforhold på i deres eget hverdagsliv og deres egen kulturhistorie.⁴³ En slags oprør mod en »forloren« og opsplittet livsform, eller mod en dissekerende og iagttagende »videnskabelig« tilgang til den ellers så levende historie.

Disse kulturhistorikere formåede altså at skildre »folkekultur« og kulturelle helheder på et tidspunkt, hvor det var usædvanligt i fagkredse – bl.a. derfor har det mening at drage dem mere frem i lyset, til trods for deres måske udefra betragtet kulturspecifikke og revitaliserende synsvinkel.

Nyere tendenser i etnologien,⁴⁴ der søger at se det totale dagligliv i historisk perspektiv, synkront såvel som diakront, verdensbilleder og mentaliteter på baggrund af særlige livsformer og vilkår o.s.v., har mange fællestræk med de kulturhistoriske skildringer udenfor universitetskredse, som vi ovenfor har fremdraget. I denne højskolekulturhistorie reduceredes historien blot mindre til typer og strukturer. Den var i højere grad navngiven og de danske ord slog anderledes til. Her drejede det sig om udviklingen fra almue til et folk, om forskellige tidsbilleder af det »almentmenneskelige« i forskelligt »klædebon«, om sammenhængen mellem »skæbner« og »kår«, »livssyn« og »folkesind«, og dagliglivets kulturhistorie formidledes indlevende i fortællingens poetiske form.

Og hvor etnologer med de kulturanalytiske redskaber og allestedsnærværende flueøjne skulle være i stand til at skildre en hvilken som helst kultur, var der altså for højskoleverdenens kulturhistorikere ofte tale om skildringer af ganske særlige »rodfæstede« og »folkelige« liv – fordi de selv levede og åndede med historien.

Litteratur

- Bach, Erik (red.): Danske Historieskrivere. Vi og vor Fortid nr. 6. København 1942.
 Bagge, Poul: Historiesyn og Historieforskning. S. 162–185 i Mennesket i Tiden. Bd. 8 1952.
 Bausinger, Hermann: Heimat und Identität. S. 9–24 i Heimat und Identität. (red. Bausinger, H. og K. Köstlin) Neumünster 1980.
 Bausinger, Hermann: Volkskunde. Von der Altmunsterforschung zur Kulturanalyse. Berlin 1971.

42. Se M. Velure 1977 og H. Bausinger 1971 og 1980 vedr. søgen efter identitet og rod i folkekulturen.

43. Se R. Wuthnow et. al. 1984 samt Berger & Luckman 1966 vedr. viden og virkelighedsbegrebers sociale relativitet og menneskers konstruktion og oplevelse af egen »hverdagsvirkelighed« og eget symbolske univers – især s. 14, 27, 112ff, 200f og 219.

44. Se O. Löfgren 1986 og P. O. Christiansen 1984 m.fl. og Th. Nipperdey 1977.

- Berger, Peter L. & Thomas Luckmann: Den samfundsskabte virkelighed. En videnssociologisk afhandling (1966). Viborg 1983.
- Christensen, P. V.: De amtshistoriske samfund. Deres tidligste historie med et bidrag til debatten »herremænd og bønder« i dansk historie. S. 192–210 i Fortid & Nutid 1979.
- Christiansen, Palle O.: Interdisciplinary Studies and Conceptual Eclecticism. S. 32–49 i Ethnologia Europaea 1984.
- Feilberg, H. F.: Fra Heden. Folkelivsskildringer fra Mellemslesvig ved Aar 1860. Haderslev (1863) 1920.
- Grønbech, Vilhelm: Vor Folkeæt i Oldtiden. København (1915) 1955.
- Hansen, Martin A.: Leviathan. København 1950.
- Hansen, Martin A.: Orm & Tyr. København 1956.
- Hansen, Hansen, Martin A.: Ploven. Politikens kronik 24.10.1942.
- Hansen, Martin A.: Tanker i en Skorsten. København 1948.
- Kjær, Holger: Kampen om Hjemmet. København 1929.
- Kjærgaard, Thorkild: Gårdmandslinjen i dansk historieskrivning. S. 178–191 i Fortid og Nutid 1979.
- Lund, Hans: Askov Højskole 1865–1965. København 1965.
- Lund, Hans: Clio, en Muse. Festskrift til J. Th. Arnfred. S. 174–152 1953.
- Lund, Hans: Historiker i Højskolens Tjeneste. Tal og Artikler. København 1960.
- Lund, Hans: Historisk Sans. Fortid og Nutid 1954.
- Lund Hans: Artikler i Rødding Højskoles Aarskrift fra 1926.
- Löfgren, Orvar: Colonizing the Territory of Historical Anthropology. S. 7-30 i Culture & History Viborg 1986.
- Nielsen, Anton: Den danske Bonde. Et kulturhistorisk Forsøg. Odense 1887.
- Nielsen, Anton: Minder fra Højskolen. 1896.
- Nielsen, Johannes: Martin A. Hansen som fortæller. S. 566–569 i Højskolebladet 1984.
- Nipperdey, Thomas: Kulturgeschichte, Sozialgeschichte, Historische Anthropologie. S. 286–310 i Schneider & Gräubig (ed.): Theorieprobleme der Geschichtswissenschaft Darmstadt 1977.
- Pedersen, Mette Fog: 25 år på Højskole. Kolding 1970.
- Rosendahl, Johannes: Højskolen og Historien I & II. S. 205–217 og 281–298 i Dansk Udsyn 1958.
- Skovmand, Roar: Clios børn: Blade fra Historikergruppens første år. Festskrift til Kjeld Winding. S. 181-194. Historie og Undervisning 1981.
- Steensberg, Axel: Fra Kulturens Overdrev. København 1970.
- Steensberg, Axel: Brede. S. 34-50 i Nationalmuseets Arbejdsmark 1959.
- Steensberg, Axel: Kulturhistorie som universitetsfag. S. 143–158 i Fortid & Nutid 1954.
- Steensberg, Axel: Dagligliv i Danmark. København 1963–69.
- Stoklund, Bjarne: Etnologiske lokalstudier. S. 26–34 i Fortid og Nutid 1979.
- Stoklund, Bjarne: Europæisk Etnologi. S. 87-120 i Københavns Universitets Historie. Bd. IX 1979.
- Stoklund, Bjarne: Folklife Research. Between History and Anthropology. Cardiff 1983.
- Stoklund, Bjarne: Hvad er kultur? Troels-Lund og den kulturhistoriske strid i Tyskland i 1880'erne. Arbejdsrapport 2/1987 IEF.
- Stoklund, Bjarne: To danske kulturforskere i grænselandet mellem historie og antropologi. S. 55–72 i Folk og Kultur 1981.
- Troels-Lund: Dagligt Liv i Norden i det sekstende Aarhundrede. København 1879-1901.
- Troels-Lund: Om Kulturhistorie. København 1984.
- Velure, Magne: Folklorisme: oppåttlivning av fortida. S. 76–86 i Rig 1977.
- Wuthnow, R. et. al. (eds): Cultural Analysis: The Work of Peter L. Berger m.fl. London 1984.
- Aarbo for dansk Kulturhistorie 1891–1900.